

УДК 376-056.36

ОСОБИСТІСНО-ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Оксана Сергіївна Товканець,
кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра психології та педагогіки,
ВНЗ “Східно-європейський слов’янський університет”,
м. Ужгород, Україна

Анотація

У статті розглядаються проблеми забезпечення успішної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками. Акцентовано увагу на такі чинники відхилень у поведінці дітей, як емоційна невірноваженість, неадекватна самооцінка, недооцінка небезпеки та схильність до ризику, навіюваність, агресивність тощо. Досліджено причини недооцінки ситуативного ризику неповнолітніми суб’єктивної готовності піддатися та підкорюватися сторонньому впливові, поведінки або дії, спрямованої на завдання психологічної чи фізичної шкоди або на знищення чого-небудь. Висвітлено досвід роботи та подано рекомендації щодо налагодження узгодженої взаємодії педагога та важковиховуваних підлітків. Зосереджено увагу на врахуванні особливостей темпераменту та акцентуації характеру у профілактичній роботі, які можуть негативно вплинути на соціалізацію особистості неповнолітнього. Запропоновано дотримуватися у профілактичній роботі з девіантним підлітком стратегій: надання порад, визначення проблеми, пояснення чому зміна поведінки в позитивну сторону є важливою; усунення перешкод; забезпечення вибору; зменшення потягу; прояви співчуття; забезпечення зворотного зв’язку; пояснення цілей; активна допомога. Спосіб переконання буде ефективним за умови унеможливлення педагогом моменту раптовості в досягненні своєї виховної мети; добору педагогом таких моральних суджень, з якими вихованець неодмінно погодиться. Діяльність педагога повинна бути спрямована на створення методичної системи, що передбачає морально-духовне вдосконалення підростаючої особистості, що забезпечить добровільність у прийнятті корекційного впливу на нього.

Методи: аналіз, узагальнення і систематизація науково-теоретичних положень; синтез; педагогічне спостереження, опитування; статистичні методи.

Ключові слова: профілактична робота; важковиховувані підлітки; корекція поведінки; причини відхилень у поведінці підлітка.

Постановка проблеми в контексті сучасної педагогічної науки та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Одним з найбільших актуальних і соціально значимих завдань, що стоять перед сучасним суспільством, є пошук шляхів зниження зростання злочинності серед молоді. Сучасний період розвитку суспільних відносин в Україні висуває завдання державного та політичного значення — профілактичну роботу з неповнолітніми із запобігання злочинності та правопорушень. Суспільство прагне забезпечити ефективне цілеспрямоване виховання педагогічно занедбаних підлітків, адже відхилення в моральному розвитку особистості можуть зумовити прояв соціальної дезадаптації, що призводить до злочинної діяльності. У педагогічній науці проводиться інтенсивний пошук нових моделей організації навчально-виховного та профілактичного процесів, які б утвердили якісно нові взаємини між суб'єктами, активізували навчально-пізнавальну діяльність учнів, забезпечили якісне оволодіння комплексом знань, умінь, навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні аспекти зазначеної проблеми вивчали Г. Балл, І. Бех, О. Бондаревська, С. Подмазін, О. Савченко. Велике значення для подальшої розробки теоретичних основ моделі профілактики протиправної поведінки мають дослідження проблем виховання та профілактики девіацій М. Боришевського, Р. Благути, В. Демиденка, Л. Зюбіна, І. Ковчиної, І. Козубовської, В. Оржеховської, В. Татенко, М. Ярмаченка та інших фахівців.

Серед низки актуальних напрямів важливу роль відіграє проблема особистісно-індивідуального підходу у забезпеченні профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками, що і стало предметом нашого розгляду.

Мета статті — здійснити аналіз впливу індивідуально-психологічних особливостей на формування позитивної поведінки важковиховуваних підлітків у процесі профілактичної роботи.

Виклад основного матеріалу. Одне із головних завдань профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками на основі особистісного підходу — це пробудження кращих якостей ви-

хованця, мобілізація його духовних сил на самостійну боротьбу з негативним у його характері та поведінці, на формування прагнення до самовиховання. Тобто особистісний підхід є своєрідним моральним регулятором всієї профілактично-виховної роботи, основою якої є дитина як найвища цінність, а вихованець розглядається як провідний суб'єкт профілактики і водночас суб'єкт діяльності.

Наголосимо, що різні індивідуально-психологічні чинники роблять підлітка підвищено вразливим для шкідливих зовнішніх впливів. У формуванні відхилень у поведінці можуть відігравати значну роль наступні чинники.

1. Емоційна неврівноваженість. Підлітковому вікові притаманні емоційна збудженість, деяка неврівноваженість, швидкі зміни настрою та форм поведінки. Ці особливості характеру пов'язані з підвищеною імпульсивністю, відносно низьким ступенем свідомого контролю [4, с. 180].

Психологічні труднощі дорослішання, суперечливість рівня домагань та образу “Я” нерідко призводять до того, що емоційна напруженість, типова для підлітка, охоплює значний проміжок часу. У збудженому стані майже неможливо вірно оцінити загрозу, яка склалася, і обрати лінію поведінки, що допомогла б уникнути злочинного посягання.

2. Неадекватна самооцінка. Орієнтація на самооцінку в підлітковому віці різко зростає, а орієнтація на зовнішню оцінку — зменшується, тобто відбувається своєрідне звільнення від оцінок оточення, самооцінка стає одним із найбільш важливих чинників регуляції поведінки. Це пов'язано з формуванням прагнення до незалежності, самостійності, самовиховання. Погоджуємося з науковцями [3], що у багатьох підлітків самооцінка позитивних якостей завищена, а рівень домагань вищий за реальні можливості.

3. Недооцінка небезпеки та схильність до ризику. Ризик — ситуативна характеристика діяльності, що складається з невідзначеності її закінчення та можливих несприятливих наслідків у випадку невдачі. Зазвичай підлітки недооцінюють ситуації та

вдаються до ризику, зважаючи на різні причини: сподівання на щасливий випадок, що породжується прикладами інших осіб (насамперед, друзів-однолітків, перед якими підліток боїться виглядати слабшим, розважливішим), невдалими зразками творів літератури та кінопродукції, якими підліток відверто захоплюється, перебуваючи під впливом специфічного “юнацького романтизму”. Відчайдушні, смертельно небезпечні вчинки деяких підлітків — не лише вихваляння і перевірка власної сили та сміливості, а в буквальному розумінні — гра зі смертю, перевірка долі, у повній впевненості, що все минеться, зійде з рук [11, с. 84—91]; вплив групи, що укріплює готовність до ризику, особливо схильність до ризику значима у підлітковому віці, коли точка зору групи при домінуванні впливу авторитетного лідера із антисуспільною спрямованістю видається для неповнолітнього єдино вірною та справедливою; схильність до ризику у поведінці неповнолітнього може бути обумовлена його особистісними властивостями [11, с. 115—126].

4. Навіюваність — ступінь піддатливості до навіювання, що визначається суб’єктивною готовністю піддатися та підкоритися сторонньому впливові. До якостей особи, які сприяють підвищеній навіюваності, належать, зокрема, підвищена емоційність та слабкість логічного мислення, уповільнений темп психічної діяльності. У підлітковому віці має місце довірливість та відсутність необхідного життєвого досвіду, а також переважання уяви над логічним мисленням та висока емоційність. Навіюваність може значно дезорганізувати поведінку і стати передумовою втягнення у злочинну діяльність.

5. Агресивність (як крайній прояв — жорстокість) — властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, переважно в галузі суб’єкт-суб’єктних (міжособистісних) відносин. Агресію варто розуміти як поведінку або дії, спрямовані на завдання психологічної чи фізичної шкоди або на знищення чого-небудь [2; 11].

Для підліткового періоду часто характерними є прояви агресії. Основними формами агресії, з якими зустрічаються

батьки та педагоги, є: інструментальна агресія (стійка неворожа самозахисна поведінка, спрямована на досягнення поставленої мети); деструктивна агресія (ворожа, злостива, неприємна поведінка, що створює значні проблеми у спілкуванні з оточуючими; частіше викликається і активізується внаслідок сильних і тривалих неприємних переживань в дитинстві); провокаційна агресія (засіб для створення ситуації, що завдає шкоди іншій особі. Така форма має особливе цільове призначення: дії, що пригнічують чи принижують іншого суб'єкта, вчиняються свідомо з тим, щоб викликати відповідну негативну реакцію і цим спровокувати конфлікт.

Таким чином, у підлітка, як і у представника будь-якого іншого вікового етапу розвитку, варто виділяти дві складові темпераменту — специфічну та неспецифічну. Специфічну частину складає власне темперамент. Як зазначає Р. Благута, темперамент не існує ізольовано від інших компонентів особистості, а впливає на них та відчуває на собі їх вплив, у зв'язку з чим у складі типологічного виявляється низка нових особливостей. Ця група, що складає неспецифічну частину типологічного, суттєво відрізняється від специфічної його частини. Причому особливо важливою уявляється нам наступна відмінність: в той час, як неспецифічна частина залишається незмінною в межах одного вікового періоду, специфічна частина звичайно якісно визначена на різних вікових етапах розвитку [3, с. 55].

Варто зазначити, що у профілактичній роботі з неповнолітніми необхідно враховувати ті психологічні особливості прояву темпераменту, які можуть негативно вплинути на соціалізацію особистості неповнолітнього.

Водночас наголосимо, що педагогові варто врахувати і позитивні прояви типів темпераменту з можливістю вироблення прогнозу та побудови проекту профілактики девіантної поведінки, оскільки в реальній дійсності особистість виступає інтегральним поєднанням рис, притаманних декільком типам темпераменту, тому досить важко зустріти особу з проявами, характерними для якогось одного виду темпераменту. Це може

як покращити (коли негативні риси нейтралізуються позитивними), так і ускладнити ситуацію (коли має місце накладення негативних рис, притаманних різним типам темпераменту). Підліткам флегматичного темпераменту притаманна: пасивність у конфліктній ситуації; емоційна витривалість; хизування власними недоліками; достатній рівень самокритичності [9, с. 106].

Особливої уваги вчителя, психолога вимагають учні-меланхоліки, які належать до слабого типу нервової системи. Це надзвичайно чутливі діти, сором'язливі, несміливі, уникають контактів з оточуючими, відзначаються високим рівнем тривожності, важко пристосовуються до нових умов, не вірять у власні сили, зазвичай песимістично налаштовані. Стосовно цих учнів педагог повинен проявляти максимум терплячості, доброзичливості, тактовності. Дуже суворий тон, тим більше крик, є абсолютно недопустимим у спілкуванні з дітьми-меланхоліками навіть у випадку вчинення ними серйозного проступку.

Складним є холеричний тип темпераменту. Багато проступків учня-холерика значною мірою зумовлені властивостями його темпераменту, що ми часто мали змогу спостерігати в процесі експериментальної роботи. Холерик дуже імпульсивний, невитриманий, не здатний повністю контролювати свої дії, тривалий час зосередитися на виконанні якогось завдання, особливо, якщо воно не дуже цікавить його, часто змінює свої уподобання, захоплення. Холерик досить конфліктний, є активним учасником різних сварок, бійок та інших хуліганських вчинків. Учня холеричного типу темпераменту варто привчати до більшої врівноваженості, виваженості до суджень і дій, залучати його до монотонної, але цікавої для нього роботи і стежити, щоб робота була виконана, причому не абияк, успіхом, а на належному рівні. Якщо робота виконана незадовільно, варто примусити учня переробити її.

Для неповнолітніх із сангвінічним темпераментом характерні: високий рівень навіюваності; агресивна поведінка в ста-

ні фрустрації; нестійкість емоційних станів; схильність до виявлення афективності та хизування своїми недоліками у стані емоційного дискомфорту; нездатність витримувати емоційні перевантаження; хизування залученістю до “дорослого життя”. Підліткам флегматичного темпераменту притаманна: пасивність у конфліктній ситуації; емоційна витривалість; хизування власними недоліками; схильність до депресивних проявів у стані фрустрації; достатній рівень самокритичності [9, с. 106]. Підлітки з меланхолічним темпераментом — надзвичайно тривожні, невпевнені в собі, завжди очікують найгіршого варіанту розвитку подій, мають проблеми у соціальних контактах; вони дуже напружені в незвичній обстановці та розгублюються при перших невдачах; схильні до недостатньо вмотивованої поведінки; надмірно емоційно вразливі та недостатньо врівноважені; яскраво виражена “афективна логіка”; залежність рівня самооцінки від оцінки оточення; депресивне реагування на стани фрустрації [95, с. 106].

Девіантна поведінка неповнолітніх може зумовлюватися найрізноманітнішими рисами характеру — жадібністю, грубістю, боягузством, некритичністю, рішучістю, хоробрістю та іншими якостями. Причому не можна виходити з того, що об’єктивно негативна риса характеру завжди в тому ж плані виявиться в кримінологічному механізмі, і навпаки. Так, хоробрість (риса, безперечно, позитивна) може реалізуватися у втручанні особи в ризиковану ситуацію; з іншого боку, у подібній ситуації особа з протилежною якістю (боягузтво), найбільш ймовірно, буде прагнути до уникнення ризику.

Варто звернути увагу на акцентуації характеру, що може спричиняти відхилення у поведінці. Залежно від інтенсивності прояву окремих рис виділяють “нормальні” характери, заострені (акцентуйовані) характери та характери із сильними відхиленнями (психопатичні). Акцентуації характеру — це крайні варіанти норми, за яких окремі риси характеру надмірно посилені, через що має місце вибіркова вразливість від психогенних впливів одного роду при достатній і навіть підвищеній

стійкості до інших. Перший і другий типи можуть бути зарековані до норми (у широкому розумінні), третій — до патології характеру.

Погоджуємося з Р. Благуютою, що прояви акцентуацій виявляються не в будь-якій обстановці, а тільки в особливих умовах, в результаті навантаження на “місце найменшого опору” (*locus minoris*) характеру. Акцентуації зазвичай не заважають задовільній соціалізації підлітків. На думку Р. Благуги, незважаючи на те, що акцентуації знаходяться у межах психологічної норми, наявні відхилення породжують для їхніх носіїв деякі проблеми і труднощі — підлітки із акцентуаціями складають групу підвищеного ризику, оскільки надзвичайно піддатливі до згубних впливів середовища та психічних травм. Зокрема, це їх поведінка у кримінально небезпечних ситуаціях, оскільки акцентуації виступають свого роду “комплексом” окремих делінквентних якостей [3, с. 61].

У роботі з учнями нестійкого типу акцентуації варто запропонувати чітку систему розумно організованих вимог, звертати особливу увагу на постійний контроль за діяльністю учнів, давати систематичну оцінку їхнім вчинкам, створювати ситуації, в яких вони повинні проявити вольові зусилля та намагатися тактовно допомогти їм зробити це. Оскільки такі учні не здатні самостійно протистояти негативним впливам, необхідно уважно вивчити їхнє оточення і намагатися нейтралізувати джерела негативних впливів (неблагополучна родина, вулична компанія, телебачення тощо). З учнями-гіпертимами доцільно якомога частіше намагатися спільно аналізувати їхню діяльність, критично розглянути досягнення і невдачі, спланувати роботу на найближчий період часу. Важливо переконати учня, що не все так легко дається, як він собі уявляє, показати на конкретних прикладах, що легковажність учня, його поверховість у виконанні певної роботи часто не дають йому можливість досягти успіху.

У профілактичній роботі з учнями важливо враховувати і таку індивідуально-психологічну властивість, як здібності [14].

У кожної людини здібності до оволодіння конкретним видом діяльності розвинені краще, ніж до інших. Серед учнів загальноосвітніх шкіл є багато учнів, у яких чітко проявляються загальні та спеціальні здібності. Однак у загальноосвітній школі всі учні вчать за однаковими програмами. Зазвичай переважна більшість учнів здатна засвоїти програмовий матеріал з усіх предметів. Проте для когось ці програми є занадто простими, а для певної частини учнів — дуже складними. Тому важливо провести з учнями належну роз'яснювальну роботу, переконати їх, що без знань у відповідних галузях науки вони не зможуть стати хорошим спеціалістом. Варто пам'ятати, що роз'яснювальної роботи і переконання зазвичай виявляється недостатньо для того, щоб учні почали краще вчитися. Їм потрібна дієва допомога. На початку роботи з учнями, які відстають, ставляться такі завдання: ліквідувати пропуски в знаннях з програми попередніх класів; створити сприятливі умови для навчання, надати кожному учневі можливість для самовираження, вселити віру у власні сили; внести елементи індивідуальних занять з учнями, які суттєво відстають від програми, тощо.

У процесі інтелектуально-пізнавальної діяльності учні не повинні відчувати свою безпорадність, глибоке розчарування, ображеність. Дехто з них, можливо, й хотів би краще вчитися, але занадто багато прогалин у навчанні, декому для опанування певного матеріалу потрібно тиждень, а комусь і місяця мало, один учень вимагає неодноразового пояснення, іншому достатньо підказки. Вчитель повинен визначити індивідуальні можливості учня, знайти ту межу, де почалося відставання, провести додаткові заняття з окремими учнями або групові заняття, а головне — зорієнтувати учнів на самостійне вивчення матеріалу. Досвід засвідчує, що учні, які тривалий час не встигали і відчували себе зайвими на уроках, з великими труднощами вчать самостійно здобувати знання. Вони мають бути постійно в полі зору вчителя. Досвід багатьох учителів свідчить, що спочатку не варто ставити незадовільні оцінки.

Невдалі спроби відповіді ніяк не караються, а вдалі, навпаки, заохочуються, можливо, іноді навіть авансом. У класі необхідно створити атмосферу довіри та взаємодопомоги. Сильніших учнів доцільно залучати до роботи з тими, які не встигають. У таких випадках учень не боїться погано відповісти, він знає, що вчитель зацікавлений у його хорошій відповіді, так само, як і однокласники. Спочатку учням пропонуються простіші завдання, поступово ускладнюючись. Вчитель дає їм можливість виконати необхідний мінімум, щоб отримати заслужену оцінку “3”, яка пізніше може стати вищою. Зауважимо, що при цьому важливе значення має саме той факт, що ця оцінка є дійсно заслуженою, учень починає розуміти, що він здатний вчитися. Перші успіхи у навчанні надають учням моральну підтримку, пробуджують віру у власні сили, формують почуття власної гідності. Зникає почуття безсилля, дискомфорту, меншовартості. Створюється атмосфера душевної рівноваги, спокою, небайдужого ставлення до навчання, навчального завдання. Підвищується якість знань і одночасно стає менш проблемною поведінка учня [14].

Звичайно, індивідуалізація навчання вимагає від вчителя багато часу та зусиль, високого рівня педагогічної майстерності. У процесі індивідуальної роботи педагога з девіантним підлітком варто дотримуватися таких стратегій: надання порад, визначення проблеми, пояснення чому зміна поведінки в позитивну сторону є важливою; усунення перешкод — визначення перешкод та допомога у їх практичному вирішенні; забезпечення вибору — пропонування варіантів вибору зменшує опір і допомагає учневі пережити етап активного прийняття рішення щодо відмови від шкідливої звички, деструктивної поведінки; зменшення потягу — визначення позитивних стимулів, які спонукають учня продовжувати палити, вживати алкоголь, наркотики, подальша перевірка їх цінності та переваг, акцентування на перевагах; прояви співчуття — використання рефлексивного слухання, щоб зрозуміти, яке значення надає учень своїй шкідливій звичці, своїй проблемі; розуміння його

почуття; забезпечення зворотного зв'язку — заохочення зворотного зв'язку від сім'ї, друзів, порівняння зворотних зв'язків; пояснення цілей — угода між педагогом та учнем про спільну мету, цілі; активна допомога — підтримка та демонстрація ставлення активної допомоги у процесі змін учня, виявлення ініціативи в заохоченні подальших зустрічей.

При цьому варто звернути увагу на думку фахівців, що науково не виправданим буде підхід, за якого вихованцеві на початку пропонується найвищий рівень будь-якої духовної цінності: він її об'єктивно не сприйме через свою загальну психологічну невідповідність до діяльності, що перевищує його потенційні можливості. Отже, дотримання закону співрозмірності етичних вимог психологічним особливостям суб'єкта має бути обов'язковим. У виправленні суб'єкта з егоїстичним особистісним спрямуванням і у вихованні у нього системи духовних чеснот головним методом є переконання (що передбачає й інші педагогічні дії, несумісні з насиллям). Виховна компетентність педагога корелює з готовністю вихованця утримуватися від асоціальних потягів і дій добровільно, а не з примусу. У цьому полягатиме його свобода. Тому від педагога вимагається висока майстерність для того, щоб вихованці з морально деструктивною спрямованістю добровільно зазнали його корекційного впливу. Ця умова необхідна і для створення методичної системи, що передбачає морально-духовне вдосконалення підростаючої особистості.

Варто звернути увагу і на формування індивідуальної програми зміни поведінки учня, структурними елементами якої можуть бути:

- 1) якісні засоби виховного впливу: залучення учня до активної діяльності за інтересами (спортивні, трудові, пізнавальні, естетичні);
- 2) організація допомоги у навчанні з боку консультантів-одногрупників;
- 3) індивідуальна робота вчителя в позаурочний час;

4) рейди членів батьківського комітету групи, училища з метою ознайомлення з організацією самопідготовки, дозвілля, становища сім'ї (повідомлення в органи влади, якщо сім'ї потрібна допомога);

5) психологічні засоби впливу на емоційно-вольову сферу особистості: створення ситуації успіху на уроках з найважчих для учнів предметів;

6) покращення умов сімейного виховання, застосування засобів адміністративного впливу на батьків, які згубно впливають на виховання дітей;

7) щомісячне підведення підсумків — проведення групових зборів.

Основою цієї системи є техніка незаперечуваного (з боку вихованця) переконання, оскільки за неоптимального використання вихованець і цю виховну дію може кваліфікувати як посягання на його свободу, втручання в систему його особистісних пріоритетів. Для того, щоб запобігти такому розгортанню внутрішнього процесу вихованця, педагог відмовляється від способу переконання як прямої дії, пов'язаної з привласненням певної морально-духовної цінності. Несуперечливим способом переконання буде за таких умов:

- унеможливлений педагогом момент раптовості в досягненні своєї виховної мети. Його розмова має зачіпати питання міжособистісних взаємин. Цим самим він приховує своє бажання вплинути на вихованця з метою його становлення як особистості;
- добір педагогом таких моральних суджень, з якими вихованець неодмінно погодиться (“Чи можеш ти схвалити дії людини, яка безпідставно ображає чи знущається над іншою людиною або над тобою?”);
- наведення педагогом, який одержав згоду вихованця щодо поставленого запитання (а це і є його вільне рішення), аргументів для розгортання у вихованця внутрішньої діяльності з формування певної морально-духовної цінності як спонуки до відповідного вчинку.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі. Побудовуючи логіку аргументів, слід пам'ятати, що їх виховна сила вимірюється здатністю похитнути наявну мотиваційну систему, що чинить опір новим зовнішнім впливам. Оскільки ця система формувалася у тривалому часовому інтервалі та набула стійкості через постійні й багаточисельні практико-поведінкові випробування, її перебудування не буває легким. Педагог з таким виховним кредо не зазнає професійного розчарування [1, с. 56–57].

Врахування індивідуальних та типологічних особливостей важковиховуваних підлітків сприяє творенню системи соціально-педагогічних ситуацій, в яких найбільш результативно реалізувалися б комплекси профілактично-виховних заходів, що забезпечує взаємопов'язаний прямий і опосередкований педагогічний вплив на цілісну особистість важковиховуваного підлітка.

Розгляд цієї проблеми орієнтує на подальші перспективи аналізу стану профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками на сучасному етапі, вплив соціально-економічних змін на формування девіантної поведінки дітей та умови її профілактики тощо.

Список використаних джерел

1. *Берковитц Л.* Агрессия: причины, последствия и контроль : пер. с англ. / Л. Берковитц. — СПб. : Прайм-Еврознак, 2001. — 512 с.
2. *Бэрон Р.* Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. — СПб. : Питер, 2001. — 352 с. — (Серия “Мастера психологии”).
3. *Благута Р. І.* Психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Р. І. Благута ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К., 2006. — 219 с.
4. *Ковалев В. В.* Психиатрия детского возраста: (Руководство для врачей) / В. В. Ковалев. — М. : Медицина, 1979. — 607 с.
5. *Ковчина І. М.* Теорія та практика підготовки майбутніх педагогів до соціально-правової діяльності : автореф. док. пед. наук за спеціальністю 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / І. М. Ковчина ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. — К., 2007. — 42 с.
6. *Козубовська І. В.* Соціальна профілактика девіаньної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей в процесі професійного педагогічного спілкування / І. В. Козубовська. — Ужгород : УЖДУ, 1998. — 196 с.
7. *Кон І. С.* Психология ранней юности : Кн. для учителя / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1989. — 225 с.
8. *Кочетов А. И.* Работа с трудными детьми / А. И. Кочетов, Н. Н. Верцинская. — М. : Просвещение, 1986. — 160 с.
9. *Кулієв А. Ю.* Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право Національна академія прокуратури України / А. Ю. Кулієв. — К., 2010. — 20 с.
10. *Макаренко А. С.* Методика организации воспитательного процесса / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : В 8-ми т. / сост. Л. Гордин и др. — М. : Педагогика, 1983. — Т. 1. — С. 267—329.
11. *Максимова Н. Ю.* Виховна робота з соціально дезадаптованими школярами / Н. Ю. Максимова. — К. : ІЗМН, 1997. — 136 с.
12. *Менделевич В. Д.* Психология девиантного поведения / В. Д. Менделевич. — М. : МЕДпресс, 2000. — 603 с.

13. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : навч. посіб. / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко. — Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю., 2007. — 284 с.
14. Пирожков В. Ф. Законы преступного мира молодежи: Криминальная субкультура / В. Ф. Пирожков. — Тверь : Приз, 1994. — 311 с.
15. Ранняя профилактика девиантного поведения детей и подростков: Интегративная социально-педагогическая деятельность учреждений дополнительного образования и общеобразовательной школы : учеб. пособ. / под ред. А. Е. Фоминой. — М. : Педагогическое общество России, 2003. — 128 с.
16. Товканець О. С. Основні напрямки профілактичної роботи навчальних закладів з учнями, схильними до девіантної поведінки / О. С. Товканець // Соціальна робота підготовки фахівців у світлі вимог Болонської системи : матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 22 вересня 2011 р.) / за ред. І. В. Козубовської. — Ужгород, 2011. — С. 73—74.

References

1. Berkovyts L. Ahressyia: prychny, posledstvyia y kontrol: per. s anhl. / L. Berkovyts. — SPb. : Praim-Evroznak, 2001. — 512 s.
2. Вэрон Р. Ahressyia / Р. Вэрон, D. Rychardson. — SPb. : Pyter, 2001. — 352 s. — (Seryia “Masterya psykhohohy”).
3. Blahuta R. I. Psykhohohichni zasady profilaktyky delinkventnosti nepovnolitnikh : dys. ... kand. yuryd. nauk : 19.00.06 / R. I. Blahuta / Kyivskiy natsionalnyi un-t vnutrishnikh sprav. — K., 2006. — 219 s.
4. Kovalev V. V. Psykhyatryia detskooho vozrasta: (Rukovodstvo dlia vrachei) / V. V. Kovalev. — M. : Medytsyna, 1979. — 607 s.
5. Kovchyna I. M. Teoriiia ta praktyka pidhotovky maibutnikh pedahohiv do sotsialno — pravovoi diialnosti : avtoref. dok. ped. nauk za spetsialnistiu 13.00.04 “Teoriiia i metodyka profesiinnoi osvity” / I. M. Kovchyna ; Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. — K., 2007. — 42 s.
6. Kozubovska I. V. Sotsialna profilaktyka deviannoi povedinky: korektsiia vidkhylen u povedintsy vazhkovykhovuvanykh ditei v protsesi profesiinoho pedahohichnoho spilkuvannia. — Uzhhorod : UzhDU, 1998. — 196 s.

7. *Kon Y. S.* Psykholohyia rannei yunosty : Kn. dlia uchytelia / Y. S. Kon. — M. : Prosveshchentye, 1989. — 225 s.
8. *Kochetov A. Y.* Rabota s trudnumy detmy / A. Y. Kochetov, N. N. Vertsynskaia. — M. : Prosveshchentye, 1986. — 160 s.
9. *Kuliiiev A. Yu.* Viktymolohichna profilaktyka nasyl'nitskykh zlochyniv proty osobystosti : avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk : spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia ; kryminalno-vykonavche pravo Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy. — K., 2010. — 20 s.
10. *Makarenko A. S.* Metodyka orhanyzatsyy vospytatelnoho protsessa / A. S. Makarenko // Pedahohycheskye sochyneniya : V 8-my t. / sost. L. Hordyn y dr. — M. : Pedahohyka, 1983. — T. 1. — S. 267—329.
11. *Maksymova N. Iu.* Vykhovna robota z sotsialno dezadaptovanymy shkoliaramy / N. Iu. Maksymova. — K. : IZMN, 1997. — 136 s.
12. *Mendelevykh V. D.* Psykholohyia devyantnoho povedeniya / V. D. Mendelevykh. — M. : MEDpress, 2000. — 603 s.
13. *Orzhekhovska V. M.* Preventyvna pedahohika : navch. posib. / V. M. Orzhekhovska, O. I. Pylypenko. — Cherkasy : Vyd-vo Chabanenko Yu., 2007. — 284 s.
14. *Pyrozhekov V. F.* Zakonu prestupnoho myra molodezhy : Krymynalnaia subkultura / V. F. Pyrozhekov. — Tver : Pryz, 1994. — 311 s.
15. *Ranniaia* profylaktyka devyantnoho povedeniya detei y podrostkov: Yntehratyvnaia sotsyalno-pedahohycheskaia deiatelnost uchrezhdenyi dopolnytelnoho obrazovaniya y obshcheobrazovatelnoi shkolu : ucheb. posob. / pod red. A. E. Fomynoi. — M. : Pedahohycheskoe obshchestvo Rossyy, 2003. — 128 s.
16. *Tovkanets O. S.* Osnovni napriamky profilaktychnoi roboty navchalnykh zakladiv z uchniamy, skhyl'nymy do deviantnoi povedinky // O. S. Tovkanets // Sotsialna robota pidhotovky fakhivtsiv u svitli vymoh Bolonskoi systemy : materialy dopovidei ta poidomlen mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (Uzhhorod, 22 veresnia 2011 roku) / za red. I. V. Kozubovskoi. — Uzhhorod, 2011. — S. 73—74.

Оксана Сергеевна Товканец,
кандидат педагогических наук, доцент,
кафедра психологии и педагогики,
ВУЗ “Восточно-европейский славянский университет”,
г. Ужгород, Украина,
E-mail: tovkanec@rambler.ru

Товканец О. С.
ЛИЧНОСТНО-ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД КАК
УСЛОВИЕ УСПЕШНОЙ ПРОФИЛАКТИЧЕСКОЙ РАБОТЫ
С ТРУДНОВОСПИТУЕМЫМИ ПОДРОСТКАМИ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы обеспечения успешной профилактической работы с трудновоспитуемыми подростками. Акцентируется внимание на такие факторы отклонений в поведении детей, как эмоциональная неуравновешенность, неадекватная самооценка, недооценка опасности и склонность к риску, внушаемость, агрессивность. Исследованы причины недооценки ситуативного риска несовершеннолетними субъективной готовности подвергнуться и подчиниться постороннему влиянию, поведения или действия, направленного на нанесения психологического или физического вреда или на уничтожение чего-либо. Освещен опыт работы и даны рекомендации по налаживанию согласованного взаимодействия педагога и трудновоспитуемых подростков. Сосредоточено внимание на учете особенностей темперамента и акцентуации характера в профилактической работе, которые могут негативно повлиять на социализацию личности несовершеннолетнего. Предложено соблюдать в профилактической работе с девиантным подростком стратегии: предоставление советов; определение проблемы; объяснение, почему изменение поведения в положительную сторону является важным; устранение препятствий; обеспечение выбора; уменьшение влечения; проявление сочувствия; обеспечение обратной связи; объяснение целей; активная помощь. Способ убеждения будет эффективным при условии исключения педагогом момента внезапности в достижении своей цели; отбора педагогом таких моральных суждений, с которыми воспитанник непременно согласится. Деятельность педагога должна быть направлена на формирование методической системы, предусматривающей морально-нравственное совершенствования подрастающей личности, что обеспечит добровольность в принятии коррекционного воздействия на него.

Ключевые слова: профилактическая работа; трудновоспитуемые подростки; коррекция поведения; причины отклонений в поведении подростка.

Oksana Serhiivna Tovkanets

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Department of Psychology and Pedagogy,
SHEI "Eastern European Slavic University",
Uzhhorod, Ukraine
E-mail: tovkane@rambler.ru*

Tovkanets O.S.

PERSONALITY-INDIVIDUAL APPROACH AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL PREVENTIVE WORK WITH DIFFICULT TEENAGERS

Abstract

The article deals with the problem of ensuring the success of preventive work with difficult teenagers. The attention is laid onto factors of deviations in children's behavior such as emotional instability, inadequate self-esteem, the underestimation of the danger and risk hankering, suggestibility, aggressiveness, and so on. The reasons for teenagers' underestimating of the situational risk of subjective willingness to undergo and submit to outside influence, behavior or action, that is aimed at drawing psychological or physical harm or destroy something. The work experience is highlighted and the recommendations for the establishment of a coherent interaction between a teacher and difficult teenagers are given. The attention is also focused on the particular features of temperament and character accentuation in preventive work, which may adversely affect the socialization of the teenager's personality. It is proposed to follow such strategies for the preventive work with a deviant teenager: providing advice, identifying the problem, explain why the change of behavior in a positive way is important; removal of obstacles; software selection; reduction of craving; expression of sympathy; providing feedback; explanation purposes; active help. The method of persuasion will be effective on the condition of the teacher's deletion of the moment of surprise in achieving the educational goal; the selection by a teacher of moral judgments, which the pupil will certainly agree. The activities of the teacher should be directed onto the formation of methodical system, which provides the moral perfection of the teenager's individuality growing up, which will provide voluntariness in taking corrective influence on it.

Key words: preventive work, difficult teenagers, correction of behavior, reasons for deviations in the behavior of adolescents.